

Вплив батьківської сім'ї на формування статеворольових установок і уявлень старшокласників про майбутнє сімейне життя

Анотація. В статті представлені результати дослідження уявлень учнів старших класів про майбутню сім'ю, вплив батьківської родини на ставлення учнів до сімейно-шлюбних стосунків: розподіл сімейних ролей, взаємовідносини між батьками, між батьками та дітьми, ступінь наслідування сімейного досвіду батьків та особливості статеворольової поведінки юнаків та дівчат. Проаналізовано сучасні тенденції і підходи до проблеми формування статеворольових установок і уявлень старшокласників про майбутнє сімейне життя. Відображені гендерні відмінності уявлень старшокласників про своє майбутнє подружнє життя та про сімейні ролі. Отриманий матеріал свідчить про те, що старшокласники готові до пошуку нових моделей побудови своєї майбутньої сім'ї тому, що батьківська родина для більшості з них не є еталоном і вони не збираються переймати досвід сімейних відносин своїх батьків.

Ключові слова: статеворольові установки, сімейнорольові установки, модель сім'ї, стиль поведінки, сімейні відносини.

Осмислення власного життєвого шляху, адекватне ставлення до майбутнього вважається одним з найважливіших критеріїв розвитку особистості, її соціальної й психологічної зрілості. (Г. О. Балл, З. К. Кісарчук, І. С. Кон, С. Д. Максименко, В. О. Молько, В. В. Моргун). Почуття дорослості у старшокласників суб'єктивно пов'язується із входженням у світ дорослих, орієнтації в ньому та визначення свого місця. Саме в юнацькому віці людина вперше вчиться оволодівати перспективами свого життя (Т. М. Титаренко, В. Г. Панок). Мрії, прагнення, спрямовані у майбутнє, пошуки ідеалу — все це сприяє поступовому створенню все більш реальних життєвих планів. На період закінчення школи учень повинен бути готовим до вирішення важливих для себе самостійних рішень. Юнацький вік — це період формування світогляду, життєвого самовизначення, активного осмислення майбутнього, пора пошуків та мрій. Важливим механізмом формування ціннісних орієнтацій молоді є юнацька мрія, з допомогою якої формується ставлення до різних сторін життя, складається певний стиль поведінки.

Численні психологічні та соціологічні дослідження підтверджують важливість підготовки старшокласників до майбутнього сімейного життя та виховання у них ціннісного ставлення до сім'ї. Дослідженням проблем сім'ї, сімейного виховання та взаємовідносин в сімейному середовищі розкрито в численних працях І. С. Кона, А. В. Мудрик, Л. Ю. Гурової, Ю. П. Азарова, І. В. Гребеннікова, О. Л. Зверєвої. Батьківська родина для дітей має бути духовним середовищем, де навчать бути справжнім чоловіком і жінкою, щасливим подружжям, батьком та матір'ю. Доброзичливі стосунки в батьківській сім'ї є тим підґрунтям, на якому діти формують своє ставлення до шлюбу та сім'ї і від якого багато в чому залежить щастя їх майбутніх родин.

Юнацький вік характеризується найбільшою активністю соціального формування особистості. Вступаючи в світ дорослих відносин, засвоюючи загальнолюдські духовні цінності, молодь виробляє своє ставлення до них, формуючи свій особистий погляд та переконання. У підлітків та юнаків складаються уявлення про себе як

про майбутніх чоловіків та жінок, посилюється прагнення зрозуміти себе саме з цієї точки зору. В період юнацтва зростає інтерес до своєї особистості, до оточуючих людей, з'являється зацікавленість особами протилежної статі. Дитину неможливо підготувати окремо до життя в суспільстві, окремо до професійної діяльності чи до сімейного життя.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Підготовка до сімейного життя традиційно є одним із головних напрямків виховання підростаючого покоління, а основні моделі сімейних відносин формуються з раннього віку. Тому важливим є формування моделі сім'ї ще до того, як молоді люди почнуть будувати власне сімейне життя. Підготовленість до шлюбу означає засвоєння цілого комплексу вимог та обов'язків, соціальних норм поведінки, які регулюватимуть сімейні відносини. Це, насамперед, готовність взяти на себе обов'язок щодо свого партнера та майбутніх дітей, відповідальність за їх поведінку, готовність до сімейного співробітництва, вміння прилаштуватися до звичок свого обранця, це здатність до співпереживання, співчуття, вміння перемогти власний егоїзм тощо. Якщо у молодих людей ще в шкільному віці буде виховане відповідальне ставлення до подружнього життя та виконання батьківських обов'язків, якщо юнаки та дівчата будуть обізнані в тому, на яких основах будувати сім'ю, як домогтися того, щоб вона була міцною та здоровою — все це буде на користь майбутній родині. Але, зважаючи на великий відсоток розлучень в нашій країні, можна говорити, в цілому, про недостатню підготовленість молоді до подружнього життя та виконання батьківських ролей.

Вважають, що формування статево-рольових та сімейно-рольових установок у дітей здійснюється тим успішніше, чим благополучніша батьківська сім'я. Особливості виховання молоді залежать від суспільства, в якому вона живе. Зміни в свідомості молоді відбуваються як відгук на зміни в суспільстві, а споконвічна проблема «батьки і діти» тому й існує, що мо-

лода людина реагує на зміни в суспільстві в процесі свого формування, змінюється разом з ними і швидше адаптується до них. Доросла ж, сформована в інші часи людина, не завжди встигає за швидкоплинними змінами. Свої перші уявлення про шлюбно-сімейні стосунки діти отримують саме в батьківській родині. На формування власної концепції сім'ї впливає емоційний клімат батьківської родини, відносини між батьками, структура сім'ї та її традиції, ролі батька та матері. Кожен з батьків має свої уявлення про суто жіночу та чоловічу поведінку, про мужність та жіночність, має досвід спілкування з особами протилежної статі, свої морально-етичні погляди на взаємини між чоловіком та жінкою, культуру міжстатевих стосунків, своє критичне ставлення до власних помилок юності в цій сфері. Цей досвід батьки прагнуть передати своїм дітям, щоб застерегти їх від помилок та підготувати до сімейного життя. Крім того, школа теж дає учням певні знання про шлюб та сім'ю, допомагає формуванню моральних переконань. І. С. Кон зазначає: «Підготовка до одруження та сімейного життя завжди була однією з головних задач юнацького віку, не менш важливою, ніж підготовка до праці. Але ця проблема не стояла так гостро, як зараз. Обумовлене акселерацією прискорення статевого дозрівання підлітків та одночасне послаблення зовнішнього контролю за їх поведінкою плюс лібералізація «дорослих» норм статевої моралі і ломка традиційних стереотипів маскуліності та фемінінності застали наше суспільство й школу зненацька. Подобається нам це чи ні, але нормальні орієнтації сучасних юнаків та дівчат суттєво різняться з уявленнями їх батьків та дідів» [6, с. 143].

У статево-рольовій поведінці сучасної молоді спостерігаються процеси маскулізації дівчат та фемінізації юнаків. Ці процеси поширюються не тільки на манеру вдягатися, зачіски, звички, а й на поведінку підростаючого покоління. У дівчат зустрічаємо все більше рис чоловічого характеру, яких не вистачає тим, кому вони повинні належати. А в юнаків замість сили

волі, енергійності, спокійної розсудливості, чоловічої твердості характеру — млявість, надмірна чутливість, дратівливість, нерішучість. Часто й самі дорослі готують ґрунт для цих змін, допускаючи помилки у вихаванні юнаків та дівчат, оскільки вважають, що бути хорошими батьками означає захищати своїх дітей від усіляких негараздів та ускладнень, опікати їх духовно і матеріально, прагнути влаштувати своїй дитині комфортне існування, використовуючи для цього «зв'язки», матеріальні можливості, не піклуючись про те, що їх діти дадуть іншим людям, суспільству. Тому нерідко гіперопіка з боку батьків призводить до інфантильності, егоїзму, безвідповідальності, самозакоханості дітей. Бажаючи своїм дітям сімейного щастя, батьки мусять піклуватися про формування у них адекватних уявлень про шлюбно-сімейні стосунки, турбуватися не тільки про те, як вони почуватимуться в майбутньому сімейному середовищі, а й про те, як почуватимуться з ними їх майбутні обранці.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою вивчення особливостей статевої поведінки юнаків і дівчат та впливу батьків на формування у них ціннісних орієнтацій в шлюбно-сімейних відносинах було проведено анкетування в дев'ятих та одинадцятих класах шкіл міста Києва. В дослідженні було використано дві анкети та індивідуальні бесіди з учнями. За допомогою першої анкети вивчався вплив батьківської родини на ставлення учнів до сімейно-шлюбних стосунків: розподіл сімейних ролей, взаємовідносини між батьками, між батьками та дітьми, ступінь наслідування сімейного досвіду батьків, планування своєї майбутньої родини. Питання другої анкети стосувалися особливостей статевої поведінки юнаків та дівчат і ставлення їх до шлюбно-сімейних стосунків.

Для отримання об'єктивної інформації анкетування проводилося анонімно. На кожне питання першої анкети пропонувалися можливі варіанти відповідей, з яких необхідно було вибрати найбільш прийнятні для себе, або дописати свою

відповідь. У результаті проведеного анкетування були отримані такі данні: 62% дівчат і 58% юнаків мають складні стосунки з батьками. У більшості відповідей повторюються такі причини непорозуміння між батьками та дітьми, як відсутність загальних інтересів, невизнання цінностей та стилю взаємин дітей, нав'язування батьками своїх поглядів та життєвого досвіду, незадоволення повною економічною залежністю від батьків та їх надмірним контролем, низькі матеріальні можливості сім'ї. Але головною причиною непорозуміння із батьками респонденти (68% юнаків та 72% дівчат) бачать у тому, що батьки їх не розуміють. Юнацьке прагнення бути дорослими викликає у них бажання позбутися опіки батьків, побудувати з ними рівноправні відношення, але при цьому юнаки та дівчата потребують життєвого досвіду та допомоги батьків. Відповідаючи на питання анкети про отримання матеріальної допомоги від батьків в майбутньому сімейному житті — 85% дівчат та 77% юнаків розраховують на допомогу батьків в майбутньому. Тобто, з одного боку, більшість старшокласників прагнуть до автономії, незалежності і самостійності, будуючи свою модель майбутньої сім'ї, а з другого боку — вони не хочуть відмовлятися від матеріальної підтримки батьків і, вірогідно, що ця тенденція може зберегтися у них і в майбутньому. Часто батьки нав'язують дітям свій стиль поведінки, погляди на життя. Користуючись батьківською владою, вони щиро вважають, що роблять це на користь дітей, що так вони зможуть застерегти їх від помилок. Зустрічаючи опір з боку дітей, батьки своєю авторитарністю лише збільшують дистанцію у стосунках. Інші батьки, часто, виявляють слабкість перед своїми дітьми. В таких випадках батьки втрачають свій авторитет і це теж може бути негативним чинником у вихованні майбутнього сім'янина.

Варто зазначити, що опитані старшокласники, схиляються до думки, що сім'я неможлива без дітей, причому 62% дівчат і 82% юнаків вважають, що в сім'ї достатньо однієї дитини; 38% дівчат і 18% юна-

ків хотіли б мати двоє дітей в своїх майбутніх родин. Анкетне опитування та бесіди з учнями показали, що молодь 15-17 років прагне більше знати про сімейно-шлюбні стосунки, причому, навчати цього, на їх думку, повинні батьки, психологи та педагоги. З'ясувалося також, що юнаки та дівчата вважають себе більш поінформованими в питаннях статевої поведінки (54% дівчат і 52% юнаків), ніж в шлюбно-сімейних питаннях.

Друга анкета, яка була розроблена нами, дала можливість оцінити рівень сформованості статево-рольових установок і уявлень учнів старших класів про шлюбно-сімейні стосунки та сімейні ролі. Анкета складається з п'ятнадцяти питань, на які пропонується кілька варіантів відповідей, з яких необхідно вибрати прийнятний для себе, або дописати власний, а в деяких питаннях — проранжувати запропонований перелік. Отримані дані свідчать про те, що більшість опитаних мають конкретні психологічні установки щодо розподілу сімейних ролей, визначили для себе позитивні та негативні риси характеру чоловіка та дружини, виділили ті риси характеру, які відповідають їх ідеалу майбутнього обранця. Серед запропонованих мотивів одруження юнаки вибрали: взаємодопомогу та симпатію — 31%, потребу мати вірного друга — 24%, спільні погляди та інтереси — 19%. Основними мотивами одруження дівчата називають: взаємне кохання — 39%, бажання мати дітей — 31%, спільні погляди та інтереси, взаємоповага та симпатія — 18%. Ці результати свідчать про те, що дівчатам притаманний більш романтичний підхід до вибору партнера, а юнаки віддають перевагу товариським стосункам. Слід також відмітити, що бажання мати сім'ю та дітей входить у перелік основних мотивів одруження як юнаків, так і дівчат. З переліку умов, які позитивно впливають на стійкість шлюбних стосунків, юнаки відмітили три: 41% вважають основною умовою стійкості сім'ї хороші матеріальні умови життя (квартира, високий зарібок і т.п.), 29% — називають взаємоповагу та

чуйність, 13% — наявність дітей. З точки зору дівчат, це — гарні матеріальні умови життя — 34%, взаємне кохання та здатність його зберегти — 32%, взаємна вірність подружжя — 18%. Отже, можна зробити висновок, що на формування мотивів одруження та уявлень про майбутні шлюбно-сімейні стосунки у сучасній молоді посилюється вплив матеріальних факторів, але вони не виключають значення романтичності та інтимності в стосунках.

Ідеал майбутньої дружини в уяві юнаків виглядає так: дівчина має бути привабливою, вірною чоловікові, любити дітей та піклуватися про них та про чоловіка, бути скромною та сором'язливою. В образі ідеального чоловіка дівчата мріють бачити такі риси: сміливість та енергійність, вміння володіти собою, акуратність та охайність, розум та інтелігентність. Ці відповіді юнаків та дівчат, що найбільше повторюються, відносяться до бажаних якостей майбутніх партнерів у шлюбі. За таких вимог, можливо, ідеал так і не знайде свого втілення в дійсності, але орієнтація на стійкий шлюб домінує як у дівчат, так і у юнаків.

Серед негативних рис характеру, які юнаки не хотіли б бачити у своїх майбутніх дружин, вони відмітили такі: холодність і байдужість в сексуальних стосунках (21% юнаків), надмірне захоплення чоловіками (19%), сварливість (17%), ревності та недовіра (16%). В уяві дівчат антиідеал чоловіка виглядає так: надмірно захоплюється жінками, веде подвійне життя, холодний та байдужий в сексуальних стосунках.

Анкета включає в себе також питання взаємовідносин між батьками та дітьми, впливу родини на уявлення дітей про своє майбутнє сімейне життя. Так, 27% дівчат і 42% юнаків вважають, що їх батьки живуть у дружбі й коханні та вважають їх шлюб щасливим. Але тільки 6% респондентів хотіли б перейняти від своїх батьків досвід сімейних взаємин, а частково перейняти його згодні 38% дівчат і 30% юнаків. Це, мабуть, свідчить про віковий максималізм і бажання перетворення, які закладені в молодій людині з її прагненням

до досконалості, перегляду установок минулого та пошуку нових моделей побудови власної сім'ї в сучасних умовах. Хоча в подальшому житті багато хто з них не тільки переймає досвід батьків у сімейних відносинах, а й з точністю копіює поведінку одного з них, орієнтуючись на стиль і традиції батьківської родини, зберігаючи психологічну атмосферу батьківської сім'ї.

Безумовно, велике значення мають питання емоційних стосунків у батьківських родин, бо поки існує сім'я і дитина в ній, проблема взаємовідношень дорослих та дітей, відвертості, довіри, батьківської любові і сімейного права завжди буде актуальною. Здебільшого старшокласники хотіли б мати дружні, доброзичливі стосунки з батьками, бо саме сім'я повинна бути тим осередком, який дає їм відчуття емоційного комфорту та впевненості. В процесі самовизначення, формування світогляду, засвоєння нової системи відносин з дорослими найбільшій перебудові підлягають стосунки з батьками. Юнаки починають чинити опір категоричним вимогам дорослих, протестуючи проти постійного контролю, обмеження їх самостійності, проявляючи гостре відчуття власної гідності. Не завжди вірне сприйняття дорослими моди й стилю відношень серед молоді викликає емоційну байдужість та відчуження у стосунках між батьками та дітьми і як результат — розуміння останні шукають поза родину, набуваючи не завжди позитивного досвіду спілкування. Чим гірші стосунки з дорослими, тим частіше діти шукають спілкування з однолітками, особливо це стосується розваг, «вільного» спілкування, споживацьких орієнтацій.

В наш час спостерігається значне послаблення регулюючого впливу раніше встановлених у соціальній свідомості норм статевої поведінки. Ця тенденція до послаблення регулюючого впливу суспільних норм вплинула на статеві міжособистісні стосунки. Раніше норми й рамки статевої поведінки якоюсь мірою регламентувалися в мистецтві та літературі, існувало своєрідне табу щодо сексуальних стосунків, доступ молоді до спеці-

альної літератури з цієї тематики був дещо обмежений та й обговорювати ці проблеми відкрито було не прийнято. Надмірна кількість літератури, реклами, роликів в інтернеті на заборонену раніше тему відіграє зовсім не позитивну роль у поінформованості молоді в цій області пізнання. Наше дослідження показало, що мінімальний вік початку статевого життя в 15-17 років становив 45% у юнаків та 49% у дівчат і що в цьому віці вони не тільки добре поінформовані про статеві відносини, а й в основному мають власний досвід. Проведене анкетування та бесіди з учнями впевнили нас у тому, що старшокласники з готовністю беруть участь в обговоренні цієї теми й хотіли б отримати консультацію або пораду спеціаліста з порушених питань.

Висновки. Аналіз зібраного матеріалу відображає статеві відмінності уявлень старшокласників про своє майбутнє подружнє життя та про сімейні ролі. Ці відмінності полягають у тому, що в цьому віці сім'я є більш значимою цінністю для дівчат, ніж для юнаків. Слід також відмітити, що уявлення учнів 9-х та 11-х класів суттєво відрізняються і спостерігається динаміка цих уявлень у дівчат, а у юнаків цієї динаміки не спостерігається. Ця різниця свідчить про те, що у дівчат розвиток уявлень про майбутнє подружнє життя випереджає їх розвиток у юнаків. Отриману різницю в особливостях ставлення до майбутньої сім'ї у юнаків та дівчат можна пояснити, передусім, існуючою традицією, в якій відображені різні вимоги й різні соціальні ролі стосовно чоловіків та жінок. Отриманий матеріал свідчить про те, що у юнаків та дівчат 15-17-ти років існують в певній мірі сформовані уявлення про роль чоловіка та жінки, які майже відповідають поширеним в наш час побутовим уявленням про розподіл ролей в сім'ї, а їх уявлення про своє майбутнє подружнє життя носять дещо розмитий, не реалістичний характер. Сучасні зміни в соціально-психологічній культурі спілкування дорослих та дітей, духовна та економічна криза впливають на формування моральних та життєвих

принципів і дезорієнтують підростаюче покоління у виборі цінностей. Старшокласники шукають нові моделі побудови своєї майбутньої сім'ї тому, що батьківська родина для більшості з них не є еталоном і вони не збираються переймати досвід сімейних відносин своїх батьків.

Подальші бесіди з учнями показали, що більшість старшокласників раніше не замислювалися над серйозністю порушених

питань і виконання завдання було першою серйозною спробою розібратися в своїх поглядах та уявленнях про майбутнє сімейне життя та сімейні ролі і ми сподіваємося, що піднята проблема підштовхне їх до подальших роздумів. Допомога батьків, педагогів та психологів повинна бути направлена на підготовку старшокласників до майбутнього сімейного життя та підвищення ролі сімейних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Алексеева М. И. Дослідження мотиваційної сфери особистості підлітка / М. И. Алексеева, М. Т. Дригус; за ред. М. Т. Дригус // Вивчення особистості підлітка. — К. : Ін-т психології АПН України, 1994. — 128 с.
2. Деменьтьева И. Ф. Семья в системе стартовых жизненных условий: Социологические исследования / И. Ф. Дементьева. — М., 2005. — № 6. — С. 31-36.
3. Дымнова Т. И. Зависимость характеристик супружеской семьи от родительской / Т. И. Дымнова // Вопросы психологии. — 1998. — № 2. — С. 46-56.
4. Зверева О. Л. Семенная педагогика и домашнее воспитание / О. Л. Зверева. — М. : Академия, 1999. — С. 5-21.
5. Каган В. Е. Семейные полоролевые установки у подростков / В. Е. Каган // Вопросы психологии, 1987. — № 2. — С. 54-61.
6. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. — М. : Просвещение, 1989. — 255 с.
7. Максименко С. Д. Психология особистості / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. — К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2007. — 296 с.
8. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности / Х. Ремшмидт. — М. : Академия, 1994. — 189 с.

Аннотация. В статье представлены результаты исследования представлений учащихся старших классов о будущей семье, влияние семьи на их отношение к браку: распределение семейных ролей, взаимоотношений между родителями, между родителями и детьми, степень наследования семейного опыта родителей и особенностей полоролевого поведения юношей и девушек. Проанализированы современные тенденции и подходы к проблеме формирования полоролевых установок и представлений старшеклассников о будущей семейной жизни. Выявлены гендерные отличия в представлениях старшеклассников о своей будущей семейной жизни и о семейных ролях. Результаты исследования показали, что старшеклассники готовы к поиску новых моделей построения семейных отношений, потому что родительская семья не является для большинства из них эталоном, и они не собираются использовать их опыт.

Ключевые слова: полоролевые установки, семейноролевые установки, модель семьи, стиль поведения, семейные отношения.

Abstracts. This paper examines current trends and approaches to the formation of gender-role attitudes and perceptions high school students about the future of its family life. Displayed gender differences in ideas about the future of marriage and family roles. It is shown that the main difference lies in the fact that at this age the family is more important values for girls than for boys. It should be noted that the ideas about marriage students of the 9th and 11th grades differ substantially but dynamics of these ideas shows only girls. This indicates that girls develop ideas about the future married life ahead of their development in boys. The resulting material indicates that young people 15-17 years (boys and girls) different ideas about the role of men and women. This difference can be explained by the existing tradition, which reflects the different requirements and different social roles of men and women, understanding by the young people their future married life are not realistic and vague.

Recent changes in the socio-psychological culture of communication between adults and children, spiritual and economic crisis affecting the formation and moral principles of life and disorient the younger generation in the selection of the values. Senior pupils looking for new models for building their future family because parental family for most of them are non-standard and they are not going to imitate family relationships of their parents.

Keywords: gender-role attitudes, family-role attitudes, behavior, family relate.